

Entre Europa i Amèrica Llatina: Adolphe Ferrière i l'Escola Nova a Barcelona *

Joan Soler Mata**

Resum

El 1930 Adolphe Ferrière va viatjar durant vuit mesos per Amèrica Llatina, Portugal i Espanya. En el marc del viatge va fer una breu estada de pocs dies a Barcelona, on fou acollit per reconeguts personatges de la pedagogia catalana i va desplegar una intensa activitat pública i privada de visites, entrevistes, conferències i excursions. En el programa d'activitats s'hi compte la conferència d'inauguració del Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, que dirigia Joaquim Xirau. En aquest article s'analitzen els objectius, les motivacions i els resultats del viatge en el context de la pedagogia ginebrina del període d'entreguerres i en el marc de la trajectòria vital i el pensament de Ferrière. A partir de les notes manuscrites del seu *Petit Journal* podem resseguir l'activitat de Ferrière a Barcelona, copsar les impressions, conèixer les persones amb qui es va relacionar i, en definitiva, endinsar-nos dins el moviment de l'Escola Nova a Barcelona. L'anàlisi de les idees desenvolupades a les conferències és un bon pretext per revisar alguns conceptes claus del pensament educatiu de Ferrière. A més, s'ha reconstruït el text de l'esmentada conferència, amb el títol «La psicologia de l'adolescència», que publiquem a la secció «Documents» d'aquest mateix número de *Temps d'Educació*.

Paraules clau

història de la pedagogia, Escola Nova, pedagogia activa, Ferrière, psicologia de l'adolescència

Recepció de l'original: 10 de juliol de 2008

Acceptació de l'article: 9 de setembre de 2008

«És arribat a la nostra ciutat el notable pedagog suís Adolf Ferrière, capdavanter de l'Escola Activa i personalitat d'especial relleu per la seva tasca incessant per a la coordinació de les activitats internacionals en matèria d'educació. Propagador dels ideals de les Escoles Noves i autor del programa que les caracteritza, professor de l'Institut Jean-Jacques Rousseau de Ginebra, fundador juntament amb d'altres pedagogs de la Lliga Internacional de l'Educació Nova, director adjunt de l'Oficina Internacional de l'Educació, redactor en cap de la revista *Pour l'Ere Nouvelle*, òrgan de l'esmentada oficina; conferenciant infatigable que ha portat la llum de les seves doctrines, dels seus estudis i de les seves experiències arreu d'Europa i de l'Amèrica Llatina, és alhora un publicista notabilíssim que ha prodigat en les principals revistes d'educació del món els seus documentadíssims estudis sobre les directrius de l'educació nova». *La Veu de Catalunya* (dijous 4 de desembre de 1930, edició mati).

Amb aquesta nota de premsa publicada a les pàgines dels principals diaris barcelonins es donava ampli ressò a la visita de Ferrière a Barcelona. Les diverses gasetilles feien esment de la invitació que havia rebut Ferrière per part de «la Delegació de Cultura de l'Ajuntament, pel Seminari de Pedagogia de la Universitat i pels mestres de Barcelona» per impartir tres conferències durant una breu estada a la ciutat els

(*) Aquest article és el fruit d'una estada de recerca als Archives de l'Institut J.J. Rousseau (AIJR), de Ginebra, durant el mesos de gener i febrer de 2008 amb una beca de la Universitat de Vic. La consulta i l'anàlisi de les fonts documentals dels AIJR, de forma particular el «Fonds Ferrière», ha aportat les dades, els arguments i les reflexions que hi sustentem. Això no hauria estat possible sense la col·laboració de François Bos, responsable dels arxius, i de Charles Magnin, president de la Fondation Archives Institut Jean-Jacques Rousseau de l'Université de Genève. Cal agrair d'una manera especial la senyora Sonya Ferrière, vídua del fill de Ferrière, que conserva els diaris del pedagog suís als arxius de la família, i ens ha permès l'accés a alguns dels documents citats en l'article.

(**) Professor del Departament de Pedagogia de la Universitat de Vic. Ha dirigit la revista *Educació i Història* i és membre de la Junta Directiva de la Societat Catalana de Pedagogia. Adreça electrònica: joan.soler@uvic.cat

dies 5, 6 i 7 de desembre de 1930¹. Els temes que s'anunciaven eren: «La psicologia de l'adolescència», «La reforma escolar i la formació del professorat» i «Les Institucions pedagògiques internacionals de Ginebra». La informació de la premsa es completava amb la llista de les principals publicacions del pedagog suís.

Aquesta va ser l'única visita de Ferrière a Barcelona i en aquest article voldríem contextualitzar-la en el marc del viatge que el va portar per diversos països d'Amèrica Llatina durant els mesos d'abril a novembre d'aquell any. Durant el breu sojorn a la ciutat fou acollit per reconeguts personatges de la pedagogia catalana de l'època i va desplegar una intensa activitat pública i privada. Les conferències que hi va impartir són un bon pretext per revisar alguns conceptes claus del pensament educatiu de Ferrière. Però també voldríem aprofitar per analitzar, encara que sigui de forma sintètica, el lloc que ocupava en la pedagogia ginebrina de l'època per comprendre millor l'abast i el sentit d'aquell viatge. La reconstrucció del text de la conferència feta a la Universitat de Barcelona, amb motiu de la inauguració del Seminari de Pedagogia de Joaquim Xirau, ens en facilitarà una visió de conjunt (vegeu text de la conferència a la secció «Documents», en aquest mateix número de *Temps d'Educació*). Al capdavant, qui millor que Ferrière, incansable a l'hora d'escriure i reescriure les pròpies idees, per explicar-se i interpretar-se ell mateix.

Ferrière després de Ferrière: Apunts sobre la pedagogia ginebrina del període d'entreguerres

Si fem cas de Ferrière, l'any 1930 es tancava la dècada que va dedicar a la pedagogia de forma prioritària. En el *Grand Journal*² del 23 de gener de 1944, divideix la pròpia trajectòria intel·lectual en cinc períodes: «Entre 1900 i 1910 vaig viure en la metafísica. De 1910 a 1920, ho vaig fer en la psicologia. De 1920 a 1930 la pedagogia va ser la disciplina que va ocupar el lloc preferent. De 1930 a 1940, la sociologia. Des de 1940 m'he dedicat en cos i ànima a l'esperit de la filosofia». És evident que a la dècada 1920-1930 s'hi concentra una part important de la seva tasca pedagògica. Ens ho confirmen les dates de publicació de les obres més conegudes: *Transformons l'école*, 1920; *L'autonomie des écoliers*, 1921; *L'école active*, 1922; *La pratique de l'école active*,

(1) Segons la reconstrucció de la biografia de Ferrière (Gerber, 1989) i la consulta del *Petit Journal*, el diari personal de Ferrière (Archives famille Ferrière), la data de la conferència a la Universitat de Barcelona va ser el 5 de desembre de 1930. Aquesta data queda confirmada amb les notícies publicades als diaris *La Vanguardia* i *La Veu de Catalunya* dels dies 4, 5, 6 i 7 de desembre. Fins ara però, als estudis publicats, es situava l'esdeveniment el dia 5 de novembre de 1930. Aquest dia, Ferrière era a Lisboa i va fer una conferència sobre el tema *Autoritat i disciplina*, a la Societat de Geografia. Hi havia arribat el dia anterior després del seu viatge per Amèrica Llatina i es va quedar a Portugal fins el 26 de novembre, que començà la seva estada a Madrid i, posteriorment, a Barcelona. Nosaltres mateixos havíem citat aquesta data errònia en l'estudi introductori sobre Ferrière de l'edició catalana de *L'autonomia dels escolars* (Vic, Eumo, 1997). De ben segur que la causa primera es troba a les mateixes memòries del Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. En la primera que es va publicar (*Memòria. Cursos 1930-31/1931-32*. Universitat de Barcelona. Seminari de Pedagogia, 1932), podem llegir a la pàgina 3: «Aquest Seminari va inaugurar els seus cursos el 5 de novembre de 1930...». La data es repeteix a les memòries posteriors sense associar-hi mai explícitament la intervenció de Ferrière. Segons totes les fonts consultades, la conferència de Ferrière va inaugurar les activitats del Seminari i això ha perpetuat aquest error en la data.

(2) El *Grand Journal* és una crònica de les reflexions personals a partir de les vivències i de les lectures que feia, escrites des de l'any 1930 fins pocs dies abans de la seva mort, l'any 1960. Conjuntament amb el dietari anomenat *Petit Journal*, 1918-1960 (al qual s'ha d'afegir el *Journal reconstitué, 1879-1918*) i altres documents de caràcter autobiogràfic (*Le Cahier Noir*, 1918; *Journal de Claude*; *Journal de notre petite classe*, 1921; *Un destin en marge des autres*, 1953) constitueixen un material escrit imprescindible per comprendre la complexitat de la figura i el pensament de Ferrière. Aquests diaris personals estan conservats als arxius de la família Ferrière i, d'algunes parts, n'hi ha fotocòpies als AIJIR de Ginebra (Fonds Ferrière).

1924; *La coéducation des sexes*, 1925; *Le Progrès Spirituel*, 1927; *La liberté de l'enfant a l'école active*, 1928; *Trois pionniers de l'Éducation Nouvelle*, 1928. I ens ho ratifiquen els viatges pedagògics que, com a conferenciant i apòstol de l'escola activa, el van portar arreu del món: Bèlgica i Holanda, 1924; França, Anglaterra i Iugoslàvia, 1925; Itàlia, 1926; França, Bèlgica, Alemanya, Itàlia, Hongria, Romania, Àustria i Turquia, 1928; Alemanya, Txecoslovàquia i Polònia, 1929; Amèrica Llatina, Portugal i Espanya, 1930.

La dècada a la qual ens referim s'emmarca plenament en el període d'entregueres, quan Ginebra va esdevenir un centre difusor del pacifisme i l'internacionalisme, reforçant l'empremta pedagògica de l'Institut Rousseau. Malgrat les crítiques de Claparède a la dèbil fonamentació científica de l'obra de Ferrière i a les enormes limitacions que li provocava la sordesa total que patia, «l'incansable educador suís» s'havia fet un lloc dins el cercle de Ginebra.

Adolphe Ferrière va aprofitar el prestigi internacional de la pedagogia ginebrina per situar-se com a un dels capdavanters de l'escola activa i de la psicologia genètica, al costat de Bovet, Claparède i Piaget, amb la diferència que, segons el propi parer, només ell era un veritable educador que coneixia directament l'escola i els alumnes. Com a professor de la Universitat de Ginebra i de l'Institut Rousseau, va esdevenir vicepresident de la Ligue Internationale de l'Éducation Nouvelle constituïda a Calais l'any 1921, redactor de la revista *Pour l'Ère Nouvelle* i director-adjunt del Bureau International d'Éducation (BIE), creat a Ginebra l'any 1925 sota la direcció de Bovet. També va presidir el III Congrés d'Éducation Morale celebrat a Ginebra l'any 1922, un altre senyal inequívoc del prestigi internacional que gaudia³.

Ferrière participava plenament de l'optimisme educatiu en relació a la capacitat regeneradora de l'Escola Nova després de la primera guerra mundial. La tasca animadora i divulgadora desplegada va créixer proporcionalment a la internacionalització i difusió del moviment. La seva pedagogia, hereva de la formació filosòfica, biològica, sociològica i psicològica que havia rebut, s'allunya del tronc comú que es va constituint i vertebrant a l'entorn de l'escola ginebrina. Ferrière hi comparteix «l'esprit de Genève», símbol de l'esperança en una pau permanent basada en el desarmament i la cooperació internacional, i la voluntat de construcció d'una utopia política i educativa («l'ère nouvelle») sota els principis de l'autonomia moral i intel·lectual i l'activitat i el protagonisme de l'infant⁴. Li manca però el rigor i la sistematització científica dels seus contemporanis, sobretot de Claparède i Piaget, que van impulsar un notable desenvolupament de la pedagogia sobre la base de la psicologia experimental aplicada a l'estudi de l'infant.

En el fogar ginebrí es va anar gestant la construcció d'una complexa estructura vertebradora de les ciències de l'educació. L'evolució s'havia iniciat a finals del segle XIX; partint d'una concepció de la pedagogia com a ciència moral, s'havia concretat l'any 1912 amb la creació de l'Institut Rousseau (una escola lliure de ciències de l'educació) i s'havia desplegat i professionalitzat definitivament a partir de 1929, però sobretot de 1933, amb la construcció i el reconeixement acadèmic de les ciències de l'educació com a camp disciplinar. L'escola lliure de Claparède quedava plenament

(3) Aquest congrés va tenir un fort ressò internacional i va comptar amb una nodrida representació catalana i espanyola entre la qual s'hi poden trobar els noms de Pau Vila (que va defensar una memòria sobre «L'internationalisme et le nationalisme dans l'enseignement de l'histoire»), Pere Rosselló, Alexandre Galí, Fèlix Martí Alpera i Nicolau d'Oliver (AIJUR - Fonds général; ancien cote FG-4).

(4) Vegeu Vidal (1997). Per una aproximació al context, podeu consultar De Traz (1929) i Ruffieux (1974).

integrada, però també diluïda, dins de la universitat ginebrina i Piaget en pilotava els destins i definia la nova orientació. El tronc comú s'esquerdava fins a separar-se en una pluralitat de disciplines. La psicologia i la pedagogia, fins aleshores indissolublement unides, es dissociaven i diferenciaven en els continguts acadèmics dels cursos, en les recerques, en les titulacions i en les publicacions.

La complexitat d'aquesta evolució no va pas estar exempta de tensions i de lluites internes i externes. El «temps de les passions» polítiques i socials que va viure Ginebra durant la dècada de 1930 va sacsejar la vida de l'Institut Rousseau i va marcar el destí dels protagonistes (Vidal, 1988).

D'ençà 1920 s'havien anat succeint les crítiques envers el liberalisme que es respirava dins l'Institut Rousseau amarat de l'esperit pacifista i internacionalista ginebrí. L'Institut, marcat per l'empremta de Bovet i Claparède, era l'expressió de «la nova era» que s'assoliria a través de l'educació: una comunitat educativa fonamentada sobre l'amistat i el respecte. En aquest sentit la creació, l'any 1925, del Bureau International de l'Éducation va significar una síntesi perfecta entre els objectius i el clima de l'Institut i l'esperit de Ginebra.

Durant la dècada de 1930 van augmentar les pressions dels grups conservadors ginebrins i van tenir més ressò i efecte en una ciutat que ja no era una *illa*, sinó el reflex del que passava a Europa, on la crisi econòmica i l'ascens del feixisme i el nacionalisme es convertien en els trets dominants. A partir de 1932, un any marcat per forts enfrontaments a Ginebra, les autoritats polítiques i acadèmiques intervenien decisivament en la vida de l'Institut Rousseau i, l'any següent, opten per una neutralització *per la via científica*.

Ferrière no va restar al marge de la situació i en el *Petit Journal* descriu les quatre forces antagonistes que, segons ell, lluitaven dins el si de l'Institut: els conservadors de dretes que s'expressaven a través de la premsa; les tendències liberals identificades amb Bovet i Claparède; la «ciència universitària» que manipulava Piaget i Dotrens i, per tancar el cercle, els diners dels quals l'Institut en tenia una dependència i necessitat absoluta⁵. Però en aquesta anàlisi també es fa evident, per omissió, que Ferrière estava descol·locat en el conflicte. Després que l'any 1929 abandonés la responsabilitat de la redacció de la revista *Pour l'Ère Nouvelle*, l'evidència seria més explícita en altres pàgines del propi diari quan se sent oblidat i ignorat per directors d'escoles, editors i mestres. I l'any 1932 en el congrés de Niça, escriu una nota a Béatrice Ensor, la presidenta de la Ligue Internationale de l'Éducation Nouvelle, i li demana la defensa dels principis més espiritualistes dels 30 punts de Calais davant la revisió que se'n feia per iniciativa del grup francès de la nova educació (GFEN), un grup que paradoxalment havia contribuït a crear el propi Ferrière i que ara, escorat cap a posicions socialistes i comunistes, dirigia els destins de la revista *Pour l'Ère Nouvelle* (Hameline, 1993; Peyronie, 2002).

(5) *Petit Journal*, 2 de desembre de 1933 (Archives Famille Ferrière).

El viatge pedagògic de Ferrière l'any 1930

25 de febrer de 1931

«El nostre viatge de vuit mesos ja ha quedat enrere. Ha durat del 6 d'abril al 14 de desembre de 1930. Set mesos a l'Amèrica Llatina i un mes a Portugal i Espanya.

En el viatge hi hem fet aprenentatges ben diversos: els paisatges, les confirmacions d'ordre pedagògic i una experiència de psicologia social a les regions on hi predomina el tipus sensorial. També ens hem emportat quelcom menys visible, però més essencial: una empremta nova en el caràcter. Més aviat caldria dir que esborrem empremtes antigues que creiem molt arrelades.

[...] Siguem escèptics. Amb el passat es pot explicar sempre el present. Però saber és preveure. Millor encara: per a mi, saber seria poder; poder adaptar-se a allò que no es pot canviar, poder dominar i orientar les energies modificables. L'home repta per terra com una formiga. S'imagina el món com si el veiés des del sol: des de dalt i sense ombres. Però l'home no s'hi està pas en el sol»⁶.

El 6 d'abril de 1930, Ferrière va iniciar un llarg viatge que, durant vuit mesos, el portaria a un bon nombre de països d'Amèrica Llatina, a Portugal i Espanya. El pedagog suís acompanyat de la seva esposa Isabelle, inseparable i infatigable col·laboradora i imprescindible intèrpret davant la sordesa del marit, emprenien un viatge a la descoberta de nous escenaris pedagògics i, sobretot, a la recerca d'un prestigi internacional que, com ja hem dit, començava a minvar⁷.

Les pàgines del *Petit i Grand Journal* de Ferrière, els articles publicats a diferents revistes i, sobretot, a *Pour l'Ère Nouvelle* i el llibre *L'Amérique latine adopte l'École active* (1931) són les fonts bàsiques per estudiar els objectius i els resultats d'aquest viatge pedagògic⁸.

De l'anàlisi de la documentació consultada en deduïm que el viatge de Ferrière pretenia assolir tres objectius principals. El primer, al qual ja ens hi hem referit, era de caràcter personal: la necessitat, la voluntat i la tossuderia per recuperar el prestigi internacional i erigir-se en el referent de la nova educació i dels principis de la pedagogia activa que es gestaven en el gresol ginebrí. Ell mateix es va postular com el conferenciant idoni que li demanaven des de la secció xilena de la Lliga internacional de la Nova Educació, per viatjar a aquell país i escampar les idees de la nova educació. L'oportunitat estava oberta i Ferrière no la va pas desaproveitar: va escriure a altres països, va oferir-se, va contactar amb governs i delegacions, va proposar temes de conferències i va demanar informes sobre la realitat educativa dels països i sobre els llocs que calia visitar. El constant i persistent treballador que mai no va deixar de ser va preparar bé el terreny i va aconseguir organitzar un viatge llarg, complex i costós.

Al costat d'aquest objectiu personal, Ferrière es va plantejar dues fites que concorden perfectament amb la tasca que s'havia proposat fer d'ençà de la coneixença i els consells rebuts de part d'Edmond Demoulin l'any 1899: la difusió de les idees i principis de l'Escola Nova i la documentació sobre la realitat educativa i les experièn-

(6) *Le Grand Journal*. Tom 1, pp. 63-67 (Archives Famille Ferrière).

(7) L'esposa de Ferrière, Isabelle Bugnon, professora de ciències naturals i neboda del naturalista, pensador i militant pacifista August Forel, va explicar el viatge en el llibre *De l'Équateur aux Pampes: au continent de la race cosmique*, editat a Neuchâtel l'any 1934 per l'editorial Attinger.

(8) Per a la localització dels articles de Ferrière ens remetem a un treball de documentació, Stroot-Kiraly (1982). Els articles de Ferrière publicats a *Pour l'Ère Nouvelle* són la base del llibre *L'Amérique latine adopte l'École active* (París, Neuchâtel, Delachaux et Niestlé, 1931) del qual n'existeix una edició castellana traduïda per Francisco Gallach Palés: *La escuela activa en América latina*. Madrid, Bruno del Amo editor, 1936. El cas de Xile es pot resseguir a Ferrière, A. *La Educación Nueva en Chile*. Madrid, Bruno del Amo, 1932. Cal citar també, com a font d'informació i de contrast, l'amable resposta escrita a les nostres consultes del professor Joseph Coquoz, responsable dels estudis de l'àmbit de Treball Social de l'Haute École Spécialisée de Suisse Occidentale, a Lausana.

cies renovadores. Els set països visitats (Veneçuela, Equador, Perú, Xile, Argentina, Uruguai i Paraguai), les 92 conferències impartides durant els mesos del viatge, les 25 projeccions comentades del film *L'Home "Chez Nous"*, que després analitzarem, i els articles i llibres publicats sobre l'educació als diferents països llatinoamericans són la millor prova del Ferrière animador, divulgador i documentalista del moviment renovador de la nova educació que persistia en la tasca que, al final del segle XIX i en plena joventut, l'havia impulsat cap a la creació del Bureau international des écoles nouvelles, exemple de l'esperit cosmopolita que també va amarrar la fundació del BIE, i que, a la llarga, va permetre la internacionalització del moviment de l'Escola Nova (Hameline, 2002). Enmig de la dialèctica entre el cosmopolitisme i els nacionalismes europeus del període d'entreguerres, magistralment analitzat per l'article del professor Hameline que acabem de citar, i en el clima de l'esperit de Ginebra, com a marca d'identitat d'allò que encara volien representar l'Institut Rousseau i el BIE, Ferrière persistia en representar un paper de lideratge pedagògic. Malgrat la desubicació, maldava per continuar-se presentant com allò que sempre havia volgut ser i ser considerat: el pioner dels pioners.

Ja ens hem referit al nombre de conferències que va impartir durant els mesos del viatge. Més il·lustratives són les temàtiques que constitueixen un índex ben complet de tot allò relacionat amb la nova educació i la pedagogia activa des de l'òptica del pedagog suís. Ell mateix ens relata com les va preparar durant la travessia de l'Atlàntic, confeccionant unes notes manuscrites, esquemàtiques, ben estructurades i precises, que denoten una manera de fer minuciosa i suposen una memòria, gairebé superdotada, per part de l'autor. En els fonaments teòrics hi trobem: «La psychologie génétique»; «La Loi du Progrès et l'Hérédité»; «Les types psychologiques»; «L'évolution et le Progrès en Sociologie»; «La psychologie de l'adolescence». I en la pràctica educativa: «Les différents aspects de l'École Active»; «Les centres d'intérêt»; «La formation du caractère»; «L'École active dans l'enseignement secondaire»; «La préparation des Educateurs»; «La réforme scolaire et la préparation des Maîtres»; «L'autorité et la discipline»; «L'autorité et la Liberté»; «L'Éducation dans la famille»; «La formation maternelle de la jeune fille»; «Les coopératives des écoliers», i finalment, «Les institutions pédagogiques internationales de Genève»⁹.

Ferrière va aconseguir remuntar la notorietat que buscava encara que quedés circumscrita als llocs que va trepitjar. Ho avalen els articles a les revistes pedagògiques dels diferents països visitats i les notes de premsa¹⁰. A la resta d'Europa, en

(9) A més de les explicacions que dona el mateix Ferrière en el llibre *L'Amérique latine adopte l'École active*, els apunts manuscrits de les conferències es poden consultar als AIJR (Fonds Ferrière, Boîte «Mes conférences en Amérique»). Els textos també es van editar en castellà. La base van ser els resums que feia el mateix Ferrière en francès, descontent amb alguns resums de premsa publicats durant les primeres etapes del viatge. Les traduccions estan fetes generalment pels col·laboradors més directes, Armando Hamel i Oscar Bustos. El resultat són les publicacions: Hamel, A.; Bustos, O. (1931) *Ferrière en América. Conferencias dictadas por el doctor Ferrière en su gira a la América del Sur, 1930*. Santiago de Chile, Ed. Nascimento. Ferrière, A. (1930) *Conferencias sustentadas en la Universidad central de Quito*. Ecuador/Quito, Publicaciones del Ministerio de Instrucción Pública. Ferrière, A. (1930) *El material educativo en la escuela activa*. Conferencia pronunciada en los salones de la Casa Ángel Estrada y Cía (23 de agosto de 1930). Buenos Aires, Ángel Estrada y Cía.

(10) Vegeu per exemple *La Nueva Era*, de Xile (maig-juny 1930); *Liberación*, de Buenos Aires (setembre 1930); *Enciclopedia de Educación*, d'Uruguai (setembre 1930); *La Obra*, de Buenos Aires (agost 1930); *La Nueva Enseñanza*, de Paraguai (novembre 1930). El ressò del viatge també es pot valorar a partir d'activitats posteriors com la conferència de Ramon I. Cardozo, *Las ideas filosóficas y religiosas del Dr. A. Ferrière*, impartida al Centro de la Liga Internacional de la Educación Nueva de Asunción (26 de setembre de 1931) i publicada el 1932 a la mateixa ciutat per la Imp. Cándido Zamphirópolos. A Espanya, la *Revista de Pe-*

canvi, a part d'algunes breus notes i referències a les revistes de Ginebra sobre les activitats de Ferrière, caldrà esperar els propis articles a *Pour l'Ère Nouvelle* per resseguir les traces del viatge.

Aquests articles, recollits posteriorment al llibre *L'Amérique latine adopte l'École Active*, són una mostra del treball documental de Ferrière. Els resultats que ens ofereix són desiguals i li provoquen sensacions diverses i ambivalents de satisfacció, d'il·lusió, d'esperança i, també, de desencís i de contrarietat. Tot depèn del país, dels centres que visita i de les explicacions que recull de part de les persones que el reben. La dedicatòria que escriu al llibre de visites de l'Escola de Bosc del Parc del Guinardó de Barcelona, a la fi del viatge, exemplifica això que acabem d'exposar: «Amb l'excepció de Xile, les escoles d'Amèrica del Sud són lluny d'assolir l'ideal realitzat aquí. A l'Uruguai, Las Piedras i Malvin estan animades per aquest mateix esperit, però moltes altres escoles es dediquen a aclaparar l'infant amb la disciplina en lloc d'alliberar-lo! És un regal, una alegria i un consol veure una escola com aquesta! Gràcies!»¹¹.

Certament que el cas de Xile el devia impactar ja que ell mateix explica que no només hi va anar a fer conferències, sinó a aprendre de les transformacions de l'escola pública xilena i de les reformes iniciades. Ferrière s'havia documentat en els escrits de Luzuriaga a partir del seu viatge de 1928 i de la relació amb Óscar Bustos, antic alumne de l'Institut Rousseau, que va ocupar un càrrec de responsabilitat a la Direcció General de Primer ensenyament del ministeri xilè. La valoració que fa de les impressions obtingudes és ben eloqüent: «el percentatge de mestres decididament innovadors supera el que he vist en altres llocs; això és el que té més interès en aquest país i el fet que, juntament amb Viena i Turquia, vagi al davant dels actuals laboratoris de pedagogia»¹².

Aquests exemples ens mostren l'esperit de pioner i el paper d'apòstol que Ferrière manifestava durant el viatge, però els escrits també palesen la capacitat d'observació per copsar allò que ell considerava essencial de l'escola: l'ambient de la institució i el treball dels alumnes. Per això s'alegra quan descobreix escoles que desenvolupen una tasca seguint els ideals de la pedagogia activa i sent satisfacció personal quan palpa l'interès dels assistents a les conferències, quan té ocasió de difondre els principis sobre l'internacionalisme a través de l'educació entre les autoritats i quan es troba amb grups o associacions de mestres inquiets, actius i renovadors.

Durant la travessia de l'Atlàntic, de camí cap a Amèrica, Ferrière va escriure un article amb el títol «Ayuda mutua (Llamamiento de un pedagogo)» que va ser publicat en diferents revistes pedagògiques llatinoamericanes i que és un bon referent per entendre la perspectiva i la valoració posterior d'allò que veu i viu i de la motivació que el guia i l'empeny¹³. L'article és una crida a la unitat de l'espècie humana, a la

---

dagogia es va fer ressò del viatge amb motiu de l'estada de Ferrière a Madrid: «El viaje de M. Ferrière a España», *Revista de Pedagogia*, IX (108), desembre 1930, pp. 561-562.

- (11) El text de la dedicatòria, que hem traduït del francès, ens ha estat facilitat per Salvador Domènech, investigador de la història de les escoles municipals de Barcelona. Ferrière la va signar com a director adjunt del BIE de Ginebra, el dia 5 de desembre de 1930.
- (12) Vegeu Ferrière (1932, p. 11). Cal precisar que l'any 1938, Ferrière torna a fer una valoració extraordinàriament positiva de l'evolució pedagògica de Xile en un article publicat a *Pour l'Ère Nouvelle* («L'extraordinaire évolution pédagogique du Chili»), *Pour l'Ère Nouvelle*, 137, mai-juni 1938, 16è. année, pp. 141-145) que l'autor escriu a partir de l'informe del Dr. Gonzalo Latorre-Salamanca (1937) *Die paedagogische Situation in Chile der Gegenwart*. Weimar, Herm. Boehlaus Nachf.
- (13) En el *Petit Journal* (15 d'abril de 1930) explica que ha començat a escriure l'article que ja portava esbossat del viatge en tren de Ginebra a Marsella abans d'embarcar. El text va ser la base de la conferència

solidaritat davant el dilema internacionalisme-nacionalisme i a l'interès envers «el món». L'autor hi reclama la necessària col·laboració entre Europa i Amèrica per «intercanviar idees i exemples, teories i realitats» de cara a assolir l'objectiu principal: la pau. La nova educació és el millor instrument al servei del projecte i per això, al capdavall, la crida de Ferrière és un reclam a l'ajuda mútua per a la millora de l'educació de la humanitat. En aquest sentit, no és estrany que, després del viatge, l'epíleg del llibre sobre l'escola activa a Amèrica Llatina es vertebri entorn a la «raça còsmica», concepte manllevat de José Vasconcelos, que representa la humanitat nova que Ferrière havia anat a cercar a Amèrica Llatina, possiblement perquè estava desentenciat del domini del món anglosaxó i veia en «l'esperit llatí» una esperança i un possible contrapoder¹⁴. Ferrière també veia que el somni de la pau mundial, que l'esperit de Ginebra i les seves institucions representaven, corria perill i per això, sentint-se apòstol, predicava la fusió dels pobles i l'educació d'una raça total com a sortida davant el «drama actual en el qual s'hi juga el destí de la humanitat» (Ferrière, 1936, p. 261), en clara sintonia amb la utopia imaginada i plasmada en les pàgines de l'assaig de Vasconcelos.

Ferrière a Barcelona

Dimarts, 8 d'abril de 1930¹⁵

«A les 6h. del matí, terra a la vista, una gran ciutat: Barcelona. [...] Cap a dos quarts de vuit som dins el port, al peu de Montjuïc que em recorda Francisco Ferrer. A dos quarts de nou arriben Ricardo Crespo, director de l'escola nova Damon i el senyor José Forteza que parla millor el francès. Al moll hi trobem la senyora Solà de Sellarés. Taxi. Parc amb jardí zoològic. [...] En una petita vall de xalets, al fons i a la dreta, l'escola Damon, molt modesta. 40 alumnes (?) dels quals 20 són interns (?), dels quals 10 són nenes (3 internes). [...] A les 9h. Assemblea: lectura per part d'un alumne i trio musical (Mozart). Marxem cap a les 11h. Visita a l'Exposició universal des d'un quart de dotze fins a un quart de dues: Palau nacional i Poble espanyol.

Dinam a les 13.50 a les Rambles. Pau Vila em ve a saludar. Després la senyora Solà em parla de la seva escola i d'unes conferències planificades de cara a l'octubre. A les 15.30 tornem al vaixell. M'adono que no surt fins a les 17h. (de fet fins a les 17.40h.). Els nostres tres amfitrions s'acomiaden i se'n van. [...] A les 18.15h el sol rogent es pon darrera les muntanyes»¹⁶.

Les ciutats de Marsella i Barcelona van ser portes d'entrada i de sortida del viatge de Ferrière. Marsella va ser només un nucli de comunicacions. Barcelona va formar part del viatge. El 8 d'abril de 1930 hi va fer una escala d'un dia. Hi retornà, al cap de vuit mesos, per via terrestre des de Madrid per fer-hi una curta però intensa estada. A partir de les notes escrites en el *Petit Journal*, contrastades amb les informacions de la premsa¹⁷, descriurem i analitzarem el pas de Ferrière per Barcelona fent atenció als acompanyants i amfitrions, a les activitats i conferències donades i a les impressions personals.

que amb el títol «Les institutions pédagogiques internationales de Genève» va impartir en diverses ocasions durant el viatge. A Espanya, l'article es va publicar a *Revista de Pedagogia*, IX (104), pp. 358-367.

- (14) L'assaig sobre la identitat iberoamericana, obra del pensador i polític mexicà José Vasconcelos (1882-1959), *La Raza cósmica. Misión de la raza iberoamericana. Notas de viajes a la América del Sur*, es va publicar l'any 1925.
- (15) El matrimoni Ferrière havia sortit de Ginebra el 6 d'abril i l'endemà, 7 d'abril, va embarcar a Marsella en el vaixell «Colombo» amb destí a Amèrica del Sud. El vaixell va fer una escala a Barcelona el dia 8 d'abril i una altra a Cadis el dia 10.
- (16) En aquesta revisió i anàlisi de l'estada de Ferrière a Barcelona transcrivim alguns fragments del *Petit Journal*, el seu diari (Archives Famille Ferrière), traduïts del francès. En la traducció hem omès alguns detalls de poca rellevància, però hem mantingut algunes imprecisions o errors comesos pel mateix Ferrière que no sempre devia comprendre clarament allò que li transmetien. Alguns exemples serien la consideració de «paraguayen» donada a Fèlix Martí Alpera (potser una mala comprensió del seu origen valencià) o el tractament de degà a qui en realitat era el rector de la Universitat de Barcelona, Enric Soler Batlle.
- (17) *La Vanguardia* i *La Veu de Catalunya* (del dijous 4 de desembre al dimarts 9 de desembre de 1930).

L'estada de Ferrière, al final del viatge, a Madrid i Barcelona no estava del tot prevista a l'inici i era només una possibilitat¹⁸. Això explicaria que durant l'escala d'anada Ferrière fos acollit per algunes persones més properes a l'àmbit personal i que, a la tornada, el viatge esdevingués més *oficial* perquè s'havia organitzat des de les institucions.

Dijous, 4 de desembre de 1930

«Em desperto just quan el tren travessa la serra de Falset: turons rocallosos amb pins i brucs, petites valls amb feixes esglaonades, terra vermella i murs de tons violetes, oliveres, rierols al fons. [...] Arribada a Barcelona pels túnels subterranis de l'estació a les 10.15h. A l'estació: la senyora Solà de Sellarés, Attilio Bruschetti (escriptor, traductor del meu llibre "Educació a la família"), el senyor ... [Ferrière escriu punts suspensius perquè no deu recordar el nom], el senyor Vergés, director de l'Escola del Mar, el senyor Fèlix Martí Alpera ("paraguayen"), director del grup escolar Baixeras.- Hotel Continental.- [...] A les 11h. visita a l'escola a l'aire lliure del Guinardó de Dolors Palau, [...] sobre el turó al nord de la ciutat: admirable arquitectura, mobiliari, art i mètodes moderns (dibuixos dels nens, perfectes).- A la 1.45 Escola a l'aire lliure de Montjuïc que data de 1914. Hi dinem a un quart de 3. Retorn a les 4h. Dormir. D'un quart de 6 a les 6h. Laboratori Psicotècnic d'Emili Mira, magnífic edifici nou, pocs aparells però una excel·lent tasca.- A l'hotel a les 6.50h. A les 7.30 visita de Langlois du Feu (un francès que porta 40 anys aquí, especialitzat en gimnàstica)».

Les persones amb qui Ferrière va conèixer durant l'estada estaven vinculades al món de l'educació i, d'una o altra manera, amb els objectius del viatge de Ferrière a la ciutat o amb la seva activitat a Ginebra. No és gens estrany doncs que Joaquim Xirau, Leonor Serrano, Pere Vergés, Fèlix Martí Alpera, Emili Mira, Jaume Serra Hünter, Manuel Ainaud, Artur Martorell, Margarita Comas o Dolors Palau surtin esmentats al diari personal del pedagog suís, sigui perquè el van rebre, el van acomiadar, el van acompanyar, el van presentar o li van mostrar l'escola o la institució on treballaven. Caldria afegir-hi també Pau Vila, alumne de la primera promoció de l'Institut Rousseau i vinculat, des d'aleshores, amb les iniciatives dels pedagogs ginebrins amb qui mantenia correspondència¹⁹. Des d'aquest punt de vista podríem dir que Ferrière es va relacionar amb un dels nuclis durs de la pedagogia barcelonina: el nucli vertebrat a l'entorn de Joaquim Xirau i el Seminari de Pedagogia, i Manuel Ainaud i el Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona. De fet l'activitat pública de Ferrière a la ciutat va estar lligada amb aquestes institucions. Era el nucli més fort perquè estava emparat institucionalment i preparat intel·lectualment, sense menystenir altres noms com per exemple Alexandre Galí i la Mútua Escolar Blanquerna que, malgrat ser a la punta de llança de la renovació pedagògica, restaven fora d'aquest cercle²⁰.

(18) La *Revista de Pedagogia* dona notícia, el mes de novembre de 1930, de les gestions fetes per Luzuriaga davant la *Junta para Ampliación de Estudios* i la *Dirección General de Primera Enseñanza* perquè, aprofitant l'estada de Ferrière a Lisboa, el convidin a impartir algunes conferències a Madrid. La notícia esmenta la resposta favorable de la Junta i el silenci del ministeri, i anuncia que Ferrière anirà a Madrid per impartir tres conferències i reunir-se amb el grup de la Liga Española de la Nueva Educación. Això concorda perfectament amb el fet que al *Petit Journal* (6 de novembre de 1930) Ferrière, des de Lisboa, anoti que ha escrit a Luzuriaga de Madrid, i Solà de Sellarés de Barcelona, és de suposar que per organitzar les respectives estades.

(19) Els pedagogs ginebrins apreciaven Pau Vila i no deixaven d'esmentar-lo en parlar dels inicis de l'Institut Rousseau. Cal recordar que Vila va ser el primer president de la Asociación de antiguos alumnos y amigos del Instituto Rousseau, constituïda a Madrid l'any 1921. En el cas de Ferrière, el 1914 va escriure un petit article per contestar un informe sobre les escoles noves a Espanya aparegut a la revista belga *Minerva*. Ferrière es queixava de la parcialitat de l'informe i, com a exemple de les mancances de l'estudi, citava el cas del Nou Col·legi Mont d'Or dirigit per Pau Vila del qual en lloava les capacitats: «M. Vila est bien préparé pour faire passer dans la pratique les théories qu'il a conçues d'une synthèse entre la science et l'expérience» (Ferrière, 1914).

(20) En principi crida l'atenció que una persona rellevant i coneguda com Galí no surti esmentada al *Petit Journal*. Galí havia estat a Ginebra durant el curs d'estiu de 1922 i el III Congrés Internacional d'Educació

Les notes de Ferrière palesen les relacions amb un grup de persones que, malgrat tenir ocupacions o responsabilitats diverses, mantenien un lligam comú pel fet de pertànyer, d'una o altra manera, a l'actiu i creixent moviment teosòfic barceloní. El teosofisme i la Societat Teosòfica, creada el 1875 per Helena P. Blavatski i liderada posteriorment per Annie Besant, eren presents a Espanya des de 1891 a través de la iniciativa dels catalans Francesc Montoliu i Josep Xifré (Pomés, 2006). Durant el primer terç del segle xx, el teosofisme havia anat aconseguint una penetració creixent en la societat barcelonina, motiu pel qual l'Església catòlica, a través de la ploma del sacerdot Joan Tusquets, va atacar el moviment amb una crítica ferotge dels principis d'aquesta «secta». En la crítica doctrinal del teosofisme, hi denuncia les relacions amb la maçoneria, l'espiritisme, el naturisme, el vegetarianisme, l'esperantisme i l'internacionalisme, entre altres grups minoritaris²¹.

Sigui quina sigui l'opinió de l'Església i de Joan Tusquets, al final de la dècada de 1920 hi havia a Barcelona tres centres i branques teosòfiques (al carrer Escudellers Blancs del nucli antic, a Gràcia i a Sants), una revista mensual *El Loto Blanco*, l'Editorial Teosòfica, de Ramon Maynadé, l'escola Damon, a Vallcarca, i el grup lligat a la Fraternidad Internacional de Educación que, entre altres títols, va promoure l'edició castellana de tres obres de Ferrière²².

Va ser Ricardo Crespo, director de l'escola Damon, qui va rebre Ferrière al port de Barcelona, durant l'escala del viatge d'anada, i el va acompanyar a visitar el centre educatiu a la torre de Vallcarca on estava ubicat. Aquesta escola, creada el 1926 per la Fraternidad Internacional de Educación i sota l'impuls de persones vinculades a la maçoneria i al moviment teosòfic, com el metge higienista i naturista Lluís Gertsch, estava afiliada a l'Oficina internacional d'escoles noves gestionada per Ferrière. El centre promovia i practicava l'higienisme i l'educació física, la coeducació, l'autoeducació i l'autogovern, l'ensenyament científic, l'educació a l'aire lliure, l'educació musical i artística i el respecte més profund a la personalitat de l'infant. A l'escola Damon s'aplicaven els principis del pla Dalton i del mètode Montessori i funcionava un règim d'internat per a les famílies que volien. L'escola Damon no es declarava laica sinó que fomentava el cultiu del sentiment religiós del nen sense cap limitació i «amb la més àmplia tolerància envers el pensament religiós de cadascú»²³. Ferrière, a qui li havien ofert la presidència d'honor, la va visitar i, si ens atenem a les seves impressions, la va trobar modesta i amb una matrícula de «només» 40 alumnes amb els quals va compartir una assemblea (l'òrgan d'autogovern de l'escola), una lectura en veu

---

Moral que Ferrière va presidir aquell mateix estiu. Malgrat que les relacions de Galí eren més directes amb Claparède i Bovet, segur que no era un desconegut per Ferrière. Ignorem si Galí va assistir a cap de les conferències de Ferrière, però no formava part del cercle d'organitzadors d'aquesta visita. Són prou sabudes les seves divergències amb Xirau que ell mateix no es va estar de fer públiques en donar l'opinió sobre el Seminari de Pedagogia. Vegeu Galí (1983a, pp. 197).

- (21) Vegeu Tusquets (1927). Aquest llibre, publicat a la col·lecció Biblioteca Horitzons, va ser prologat pel pare Miquel d'Esplugues i traduït al castellà i editat per Ed. Subirana l'any 1928. Els aspectes més generals del teosofisme estan fonamentats a l'obra de Guénou, R. (1921) *Le Théosophisme. Histoire d'une pseudo-religion*. París, Nouvelle Librairie Nationale. La situació del teosofisme a Catalunya és analitzada per J. Tusquets en un breu apartat a les pp. 213-217.
- (22) Es tracta de les obres següents: *Transformemos la escuela* (1924; 2a ed., 1929); *La educación en la familia* (1927 i 1928), i *Tres heraldos de la Nueva Educación: H. Lietz. G. Lombardo-Radice. F. Bakule* (edició en castellà: Barcelona, Fraternidad Internacional de Educación, s.a.). A la segona edició castellana de *Transformemos la escuela* (1929) hi ha un full amb la fotografia de l'edifici de l'escola Damon i els lemes que l'inspiraven. A les edicions de les altres obres hi trobem un anunci de l'escola.
- (23) Vegeu «Un proyecto de Escuela Nueva en España», *Revista de Pedagogía*, 51 (1926), pp. 133-137.

alta i una actuació musical de peces de Mozart (la música era el mitjà per aconseguir un clima de reflexió i recolliment abans de començar les tasques escolars després de l'assemblea).

Cal considerar un lògic interès de Ferrière per una escola que ell mateix havia glosat i n'havia donat notícia a les pàgines de *Pour l'Ère Nouvelle*, destacant les dificultats dels promotors per tirar-la endavant²⁴. Aquest fet aniria acompanyat de la cortesia per visitar una escola que, a banda d'estar inscrita a la seva Oficina internacional, ell n'ostentava la presidència d'honor i estava vinculada clarament al grup editor de les seves obres a Barcelona.

La visita de l'escola Damon també està relacionada amb una persona molt present durant l'estada de Ferrière a Barcelona, tant a l'anada com a la tornada. Es tracta de Maria Solà de Sellarés que havia ostentat la representació espanyola en el comitè de la Ligue Internationale de l'Éducation Nouvelle, d'on Ferrière n'era el representant suís i actuava com a vicepresident. Malgrat que en una autobiografia ens confessa que la seva elecció es deu al fet d'ésser l'única representant espanyola assistent a la sessió de constitució (Solà de Sellarés, 1987a), les relacions amb Ferrière eren prou estretes perquè es convertís en una de les més presents amfitrions durant l'estada barcelonina. Això sí, gairebé sempre a part dels altres amfitrions i acompanyants²⁵.

Maria Solà de Sellarés mantenia també lligams amb el teosofisme i va estar vinculada de forma personal i professional a l'origen i la trajectòria de l'escola Damon encara que l'activitat més coneguda es desenvolupés a la direcció de la Residència de noies estudiants promoguda per l'Ajuntament de Barcelona i amb el suport de la Generalitat de Catalunya, al Palau de Pedralbes durant els anys de la Segona República²⁶. L'any 1936 Maria Solà va emprendre el camí de l'exili cap a França. Més tard es va traslladar a El Salvador i Guatemala on va dirigir-hi respectivament la Escuela Normal femenina «España» i la Escuela Normal femenina «Belén» des d'on va impulsar l'activitat teatral. Després d'exercir com a professora a la Universidad de San Carlos a Guatemala (1948-1954), es va traslladar a Mèxic on es va vincular amb el moviment de les escoles Waldorf impulsat per Rudolf Steiner i va escriure i publicar diversos assaigs de caràcter educatiu. En el llibre *Vers la nova educació: la integritat de l'infant* (1987b) sintetitza el seu pensament educatiu fonamentat en la lectura i interpretació d'autors com Cousinet, Xirau, Dilthey i Steiner entre d'altres²⁷. Maria Solà de Sellarés va morir a Mèxic l'any 1998.

Finalment, en aquest retaule de personatges, cal esmentar el nom i la figura d'Attilio Bruschetti, un filantrop i escriptor d'origen italià, nascut a Bolonya i arrelat a

(24) Vegeu «Espagne», *Pour l'Ère Nouvelle*, 23 (novembre 1926), pp. 197.

(25) Malgrat que el representant espanyol més actiu i conegut en el comitè de la Lliga Internacional de la Nova Educació va ser Lorenzo Luzuriaga, el nom de Maria Solà de Sellarés encara figurava en algun document i publicació fins a l'any 1930, justament quan es va constituir de forma oficial la Liga Española de Educación Nueva a Madrid, afiliada a la Lliga Internacional. El detall no té gaire importància, però potser afegeix un argument més per aprofundir en la reflexió sobre l'aparent o real desinterès dels pedagogs renovadors espanyols per estrènyer lligams amb la Lliga Internacional.

(26) Alexandre Galí, que valora sense massa entusiasme l'ambient cultural de la Residència, aprofita per comentar-ne de forma crítica l'actitud en relació a la religió i assenyalava que «el problema era més agut perquè, pels antecedents de la senyora Maria Solà, sospitem que duia creences o ideologies molt poc consonants amb la mentalitat i les característiques del nostre poble i de la nostra gent» (Galí, 1983b, pp. 266-269).

(27) Vegeu Solà de Sellarés (1987b). La mateixa obra, mantenint les parts essencials i incorporant algunes ampliacions en forma d'apèndixs o revisions de capítols, també es troba editada a: *¿Qué es educar? Hacia la integridad del niño*. Barcelona, Editora Amelia Boudet-Editorial Teosófica, 1988; *Hacia la nueva generación: su integridad. Ritmo evolutivo histórico*. México, Editorial Porrúa, 1990.

Xàtiva, al País Valencià, que va residir també a Barcelona, on va morir l'any 1932. Bruschetti era un actiu lliurepensador, vinculat al teosofisme i impulsor dels principis de la fraternitat universal, d'idees i conviccions avançades al seu temps, autor de diverses obres de caràcter moral i educatiu, i traductor de la versió castellana de *La educación en la familia* de Ferrière²⁸. Cal destacar la notable activitat com a traductors de l'anglès i el francès d'aquestes persones vinculades al teosofisme com a mostra d'un tarannà profundament educatiu que buscava en l'edició de llibres el vehicle de difusió i penetració de les idees. És el cas de la mateixa Maria Solà, d'Attilio Bruschetti i, sobretot, de Frederic Climent Terrer, prologuista d'aquestes edicions castellanes de Ferrière que hem citat, i considerat com el traductor més prolífic d'obres de temàtica teosòfica i mística abans de la guerra civil, publicades gairebé sempre a l'editorial d'Antonio Roch (Chumillas, 2007).

Voldríem tancar aquesta incursió cap al moviment teosòfic barceloní i les relacions d'alguns dels seus membres amb Ferrière, obrint la porta envers l'interès d'un tema ben poc estudiat encara a casa nostra i constatant una vegada més la complexitat de la renovació pedagògica catalana del primer terç del segle xx, sovint enfocada des d'una única perspectiva i amb una visió massa monolítica. La pregunta formulada encertadament per la professora María del Mar del Pozo en un documentat i suggerent article (Del Pozo, 2003)²⁹, sobre l'existència real d'un moviment d'Escola Nova a Espanya, es podria ben bé ampliar al caràcter i al perfil de tots els actors d'aquest suposat moviment a Catalunya que, sens dubte, oferiria una imatge ben polièdrica. La presència de grups que, malgrat el caràcter minoritari i poc institucionalitzat, són actius i tenen veus pròpies, poc o gens conegudes i estudiades és una demostració d'aquesta constatació. En aquest cas no seria agosarat apuntar la sintonia d'alguns dels principis educatius defensats pel teosofisme i les idees de Ferrière tan entroncades amb l'universalisme, l'internacionalisme, el vitalisme, el naturalisme i l'espiritualisme. Serà bo recordar que la mateixa Beatrice Ensor (1885-1974), impulsora, fundadora i presidenta de la Ligue International de l'Éducation Nouvelle a Calais l'any 1921, estava vinculada a la Societat Teosòfica des de l'any 1908 i havia fundat la Theosophical Fraternity in Education, el 1915 (Brehony, 2004).

Divendres, 5 de desembre de 1930

«L'Escola del Mar està situada al mig d'un barri popular, al nord-est del port; 3 edificis tanquen una part de platja orientada cap al sud-est. Aquí, com a l'escola del Guinardó, l'art és en tot i per tot arreu (mobiliari, quaderns) amb un nivell altíssim. I quina sinceritat en els dibuixos dels infants: temes escollits després dels contes explicats o sèries d'escenes després dels llibres llegits. [...] Jocs: nens i nenes sobre la platja.- El Dr. Xirau, professor de Filosofia i la senyora Leonor Serrano, inspectora, fan la visita amb nosaltres entre les 9.30 i les 12h. A les 13h. curta visita de la senyora Solà de Sellarés. A les 7h. a la Universitat. El "degà" Soler (director de totes les escoles, però farmacèutic d'especialitat) em presenta a les 7.30h. Jo parlo entre les 7.45 i les 8.45 de *La Psicología de l'Adolescència*. Una de les meves millors conferències. Públic molt atent i acollidor. Un professor "català-irlandès" (el professor Serra-Hünter) ens ha explicat, abans de la conferència, la situació moral del país.- A les 22h. el senyor Artur Martorell, director d'una escola de beneficència, ve a buscar la pel·lícula. La meua conferència ha inaugurat les activitats del Seminari de Pedagogia de la Universitat, recentment creat [...].»

(28) La llista d'obres publicades d'Attilio Bruschetti és extensa. Es tracta generalment d'opuscles de 20 a 30 pàgines escrits amb caràcter divulgatiu. Com a exemples citem: *Ciencia práctica de la vida* (Barcelona, Lib. Parera, 1914); *Cuando seas madre: consejos a una joven esposa* (Barcelona, Antonio Roch, 19??); *Salvemos a los niños: sugeriones a padres y maestros* (Barcelona, Fraternidad Internacional de Educación, 192?); *Idealismo práctico: a los idealistas prácticos de Barcelona* (Barcelona, Antonio Roch, 19??).

(29) Voldríem aprofitar per agrair a la professora M. del Mar del Pozo la resposta a algun dubte plantejat durant la redacció del nostre treball i les suggerents hipòtesis i qüestions que planteja en el seu article.

Els amfitrions de Ferrière van aprofitar l'estada per mostrar-li el bo i millor de la pràctica de l'escola activa a Barcelona. Les escoles a l'aire lliure (Escola de Bosc del Parc del Guinardó, Escola de Bosc de Montjuïc, i Escola del Mar a la platja de la Barceloneta) van ser l'objectiu principal i van impressionar Ferrière que en destaca l'arquitectura i l'entorn, el mobiliari, els mètodes, les activitats i els treballs dels alumnes. La frase del diari on diu «l'art és en tot i per tot arreu amb un nivell altíssim», al costat del text ja comentat de la dedicatòria escrita al llibre de visites de l'escola del Guinardó, són la millor síntesi del que Ferrière va veure i va valorar en relació a les escoles municipals de Barcelona. Malgrat que en algun moment semblí despistat i confongui alguns noms o llocs, a causa de les dificultats d'oïda que patia, és evident que el pedagog suís es va fer una idea ben ajustada dels progressos de la renovació pedagògica a Barcelona, tenint en compte que també es va apropar al Laboratori Psicotècnic d'Emili Mira, un bon coneixedor de Ginebra i de Claparède, i va conèixer els projectes del Seminari de Pedagogia de Joaquim Xirau que, amb la seva conferència, iniciava un ambiciós programa de treball. Aquest coneixement de la realitat escolar barcelonina no es va traduir mai en cap article, segurament perquè l'objectiu principal del viatge havia estat Amèrica Llatina i, en aquest sentit, Barcelona i, fins i tot, Madrid havien estat només un bon lloc per confirmar coneixements i estrènyer relacions.

Dissabte, 6 de desembre de 1930

«Breu visita a la senyora Solà a les 8.45h.- A les 9.30h. excursió amb cotxe amb la senyora Leonor Serano, el Dr. Xirau i el senyor Vergès. [...] Alts turons de boscos de pins i alzines sureres, múltiples petites valls, innombrables revolts i més revolts, dos colls de muntanya, una vista immensa sobre el mar i els turons boscosos sense una sola casa. Som a Tossa a les 12.30h. Visita del poble fortificat i habitat, carreterons pavimentats ben cuidats i envoltats de plantes. Boniques vistes (fotos). Dinar a les 14h. Passejo sol sobre els turons del sud-oest. Més fotos. Sortida a les 3.45h.- Llarga i bonica carretera cap al nord. Turons. Vall. Collada. Baixada cap a una gran plana. Els Pirineus a l'altra banda. [...] Falten 101 km per tornar. Es fa fosc.- Arribem a l'hotel a les 6.45h. Canvi de vestit.- De 7.30 a 8.15h., a la sala d'actes del grup escolar "Milà i Fontanals i Lluïsa Cura", conferència sobre La reforma pedagògica i la formació dels mestres. Cansat, he desenvolupat els meus apunts amb energia però sense convicció. Acollit pel senyor Ainaud, organitzador de l'acte, i presentat pel senyor Massot, delegat de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.»

El motiu principal de l'estada de Ferrière a Barcelona havia estat el programa de conferències que, juntament amb les publicacions, era allò que li procurava ingressos per viatjar i per viure. Òbviament també era la millor oportunitat per escoltar, en directe i de primera mà, la veu d'un dels principals artífexs i impulsors de la renovació pedagògica empresa d'ençà de finals del segle XIX i catapultada al llarg de les tres primeres dècades del segle XX.

Els tres temes escollits són una perfecta síntesi del que interessava Ferrière l'any 1930: «La psicologia de l'adolescència» li permetia entroncar el propi pensament amb els avenços de la psicologia i ubicar-lo dins el mapa pedagògic de l'època; «La reforma escolar i la formació del professorat» li permetia desenvolupar les propostes relacionades amb la pràctica de l'escola activa i plantejar el model formatiu de l'Institut Rousseau com a òptim per a la formació del professorat; finalment, «Les institucions pedagògiques internacionals de Ginebra» era el millor pretext per escampar l'esperit internacionalista i presentar els llocs clau des d'on s'impulsava, al seu entendre, la renovació de l'escola: el Bureau International de l'Éducation i la Ligue Internationale de l'Éducation Nouvelle, al costat de l'Institut Rousseau.

L'anàlisi dels esquemes i guions manuscrits que hem consultat i les síntesis aparegudes a la premsa o publicades en treballs posteriors ens confirma aquest recorregut que hem apuntat. Ferrière insisteix en la necessitat de conjuminar ciència i pràctica, psicologia genètica i nous mètodes escolars, per avançar en la renovació de l'educa-

ció. La metàfora de la flor per representar l'infant (amb el seu poder interior i els instints i interessos) i del jardiner (no pas el terrissaire) per simbolitzar el mestre li són útils per revisar els llocs comuns del propi pensament pedagògic i per plantejar la necessitat de formar el professorat d'acord amb els nous principis i els nous mètodes.

El dissabte 6 de desembre, a la sala d'actes del grup escolar Milà i Fontanals i Lluïsa Cura i després de la conferència de Ferrière, es va projectar un documental presentat per ell mateix: *Home "Chez Nous"*. El document visual, que *La Vanguardia* qualificà com a «curiosa e interesante película», havia estat realitzat l'any 1929 a partir d'un guió de Ferrière, amb l'ajut d'un amic cineasta i sobre la base d'un documental anterior. El resultat va ser un film mut en 16mm i d'una durada aproximada de 50 minuts que va ser presentat en diversos congressos internacionals i es va convertir en un dels documentals pedagògics més vistos entre 1928 i 1940. El pedagog suís l'havia posat dins les maletes del viatge amb la intenció de reforçar la imatge d'educador pràctic amb la qual es volia diferenciar dels pedagogs teòrics que l'envoltaven, i difondre la realitat d'allò que ell considerava la «pròpia» obra educativa. Si Claparède i Bovet tenien el laboratori pedagògic i lloc d'observació privilegiat a la Maison des Petits de Ginebra, *Home "Chez Nous"* era el resultat del treball educatiu de Ferrière a La Clochatte sur Lausanne (Perregaux *et al.*, 1996; Coquoz, 1998, 2000).

La institució era un internat d'acollida d'infants abandonats creat el 1919 al cantó de Vaud. Ferrière el va conèixer el 1927 i va ser convidat a col·laborar-hi, com a assessor, per part de les responsables del centre, antigues alumnes de l'Institut Rousseau. L'acceptació de l'oferiment va significar per a Ferrière una nova oportunitat d'apropar-se als infants, de tenir contacte amb la pràctica i de sentir-se educador. El documental, pensat per ell mateix, expressa allò essencial del propi pensament educatiu: l'espontaneïtat de l'infant com a embrió de l'home nou i la importància de l'entorn, del clima afectiu i de l'atmosfera espiritual en l'educació. Per això Ferrière va convertir *Home "Chez Nous"* en el model d'escola activa que calia imitar, i el documental, en un nou argument, basat en una realització pràctica, per difondre les seves idees pedagògiques (Ferrière, 1933).

Diumenge, 7 de desembre de 1930

«[...] De 9.30 a 10.30 hem pujat al Tibidabo (que està envoltat de núvols) i hem tornat per la banda de l'oest. Esplèndides vistes sobre Barcelona i el mar, malgrat les boires.

A les 10.30h la senyoreta Margarida Comas i el senyor Fèlix Martí Alpera ens acompanyen a peu fins al grup escolar Baixeras.- La meua conferència sobre *Les institucions internacionals de Ginebra* (preparada ahir al vespre de 9.30 a 10.30 i aquest matí de 7.30 a 8.30) té un gran èxit.- A la tornada passem pel mercat de Santa Llúcia ["marché aux nativités", l'anomena Ferrière] on comprem una caseta de suro per a la Mariella. Ajuntament, pati i fantàstiques sales; claustre; catedral molt fosca, amb vitralls, fantàstic!.- Pluja.- Dinar a un quart de 2.- Cartes a la mare i al Dr. Schmidt³⁰. Sortida a les 2.30h. A l'estació: la senyora Solà, el senyor Attilio Bruschetti i les seves dues filles, la senyora Serrano i el senyor Martí Alpera.- Sortida del tren a les 3.05.- És impossible llegir els diaris; això es belluga massa.- Parada a Cerbère (França) de les 6.05 a les 9h. aproximadament. Tràmits de la duana fàcils gràcies a la carta de l'ambaixador de França. Després de Cerbère, sopar i dormir. La lluna il·lumina Banyuls i el mar»³¹.

La naturalesa, el mar i el paisatge mediterrani també van impactar Ferrière que no s'està de descriure amb detalls l'entrada amb tren a Catalunya, la vista del mar des del Tibidabo i l'excursió fins a Tossa de Mar, la Costa Brava i l'Empordà que el matrimoni Ferrière va compartir amb Joaquim Xirau, Leonor Serrano i Pere Vergés. Amb el

(30) El Dr. P. Schmidt és el metge de l'*Home "Chez Nous"* a La Clochatte.

(31) El viatge amb tren va acabar a Marsella. Des d'allà, el mateix dilluns dia 8 de desembre, el matrimoni Ferrière viatjà fins a Aix-en-Provence per descansar uns dies abans de la tornada a Ginebra el 14 de desembre. Ferrière va arribar a Ginebra malalt i fatigat per tots els mesos de viatge.

ritme tan atapeït d'activitats diàries no és estrany que en algun moment Ferrière es senti cansat i poc content del rendiment personal: qui no ho estaria després de fer una excursió de més de dos-cents quilòmetres amb les carreteres i els cotxes de l'any 1930 i, de tornada a Barcelona, impartir una conferència i comentar un documental després de vuit mesos de viatge.

Tanmateix, de la lectura del diari de Ferrière se'n desprèn satisfacció de l'estada a Barcelona, pel tracte rebut, per les relacions personals i institucionals establertes, per les escoles visitades, pels paisatges naturals i humans descoberts i pel ressò obtingut a la premsa i l'acollida del públic a les conferències³². Es tracta d'una satisfacció que concorda perfectament amb els objectius que s'havia proposat en iniciar el viatge i que no sempre i a tot arreu havia vist aconseguits.

Ferrière al Seminari de Pedagogia de Joaquim Xirau: l'adolescència i l'escola activa en el pensament de Ferrière

Desconeixem els detalls i els motius que convertiren Ferrière en el conferenciant que va tenir el privilegi d'inaugurar les activitats del Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. L'avinentosa de l'estada degué facilitar l'elecció que, d'altra banda, era ben encertada atès el prestigi de Ferrière del qual, el mateix any, deia l'italià Lombardo-Radice: «Qui pensa escola activa pensa Adolphe Ferrière, i qui pensa Adolphe Ferrière pensa escola activa. Des de l'any 1899 lluita per la transformació de l'educació, sigui com a teòric, sigui com a educador pràctic i organitzador» (Lombardo-Radice, 1930). Era ben adient doncs escollir l'*apòstol* de l'escola activa per obrir l'activitat d'un Seminari de Pedagogia nascut per actuar de ferment i motor de la renovació pedagògica a Catalunya. El mateix Ferrière anota al *Petit Journal* la transcendència del fet i valora el resultat com a «una de les meves millors conferències». Coneixent el caràcter i manera de ser del personatge, segur que es va sentir afalagat pel protagonisme que li van atorgar i va esmerçar esforços per estar a l'alçada de la situació.

No ens entretindrem pas a donar detalls sobre el Seminari de Pedagogia, que ja ha estat estudiat en els treballs del professor Conrad Vilanou sobre Joaquim Xirau als quals ens remetem³³. Encara que, com és prou conegut, Xirau i el Seminari de Pedagogia miraven més cap a Weimar i Alemanya que cap a Ginebra i Suïssa, volem anotar que els seus objectius, de renovació filosòfica i pedagògica necessària en els temps de crisi espiritual de l'Europa d'entreguerres i la voluntat de donar als mestres la formació superior que necessitaven per dur a terme la seva obra educativa, coincidien plenament amb les inquietuds i la dedicació apassionada d'Adolphe Ferrière. Joaquim Xirau també havia tingut l'oportunitat de conèixer directament la tasca i el tarannà dels pedagogs ginebrins. L'any 1925, durant l'estada que va fer a Ginebra

(32) Valgui com a exemple d'aquesta darrera consideració el comentari de *La Veu de Catalunya* (edició del matí; diumenge 7 de desembre de 1930) en relació a la conferència de Ferrière del dia anterior al grup escolar Milà i Fontanals i Lluïsa Cura: «assistència nombrosa de professorat, inspecció i colònia suïssa. Feia goig de bo de bo».

(33) Vegeu Gotsens, J.; Vilanou, C. [ed.] (1995) *En el centenari del naixement de Joaquim Xirau i Palau*. Barcelona, Universitat de Barcelona (Facultat de Pedagogia); Vilanou, C. [coord.] (1996) *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona, Universitat de Barcelona (Fac. de Filosofia i Fac. de Pedagogia); Vilanou, C. (2001) *Joaquim Xirau (1895-1946). Quan la filosofia esdevé pedagogia*. Girona, Fundació Innovació i Formació, Universitat de Girona; Vilanou, C. (2003) «Joaquim Xirau. Deu fites en el pensament d'un filòsof-pedagog», a Monserrat, J.; Casanovas, P. [ed.] *Pensament i filosofia a Catalunya/ II: 1924-1939*. Barcelona, INEHA, Societat Catalana de Filosofia, pp. 149-184; Vilanou, C. (2007) «Joaquim Xirau: Política vol dir Pedagogia», dins *El pensament de Joaquim Xirau*. Girona, Documenta Universitaria, pp. 103-148.

després d'estudiar a França i Bèlgica, va participar a la Setmana Pedagògica Espanyola, organitzada amb motiu de l'estada a la ciutat d'un grup de mestres de les Illes Balears i d'un grup d'inspectors, i va visitar i conèixer l'Institut Rousseau i la Maison des Petits³⁴.

Manlllevant una expressió del professor Hameline, podríem dir que la conferència de Ferrière sobre la psicologia de l'adolescència va ser una combinació de «ciència i sentit comú» i un bon pretext per acabar parlant d'allò que a ell li apassionava i se'n sentia pioner: l'escola activa³⁵.

Els referents teòrics de Ferrière són l'impuls vital de Bergson, la filosofia dinàmica de W. James, el principi de recapitulació individual i social, l'evolucionisme i els tipus psicològics³⁶. La seva psicologia té molt poc, o gens, a veure amb l'enfocament científic dels contemporanis Claparède i Piaget. Malgrat que ell reivindicui que és el primer d'utilitzar la fórmula de psicologia genètica, la seva és una psicologia especulativa, fruit de la curiositat envers les relacions humanes i de la creença en el poder de la ment per dirigir el progrés de l'individu i de l'espècie. Ferrière parlava d'«intuïció i ciència» per referir-se al mètode d'estudi que calia aplicar i, malgrat les crítiques que pugui rebre, no vol restar al marge de l'important paper que la psicologia juga en relació a la fonamentació de la pedagogia.

El mateix any 1930 Ferrière publica l'opuscle *L'avenir de la Psychologie génétique et l'Éducation* en el qual intenta sintetitzar alguns dels seus referents teòrics (l'energetisme i el progrés espiritual, la llei del progrés –la seva tesi de 1915– i els principis de diferenciació i concentració, l'herència psicològica, la llei biogenètica i els tipus psicològics) a partir de la psicologia genètica (Ferrière, 1930). En definitiva l'assaig de Ferrière vol argumentar i demostrar que la seva psicologia també és vàlida per fonamentar la pràctica educativa en relació a les qüestions més importants que calia abordar: l'educació familiar, la transformació de l'escola, l'orientació professional, l'eugenisme, la psicologia social i els mecanismes de funcionament de la societat. L'autor no s'està mai, ben al contrari, de citar estudis dels seus contemporanis, àdhuc els més crítics

(34) L'organització i les activitats de la Setmana Pedagògica Espanyola a Ginebra (del 22 al 27 de juny de 1925) es poden resseguir en el documentat treball de la professora Francesca Comas (2007, pp. 193-194 i 199-202). També n'hi ha notícia a la revista *L'Éducateur*, 16 (5 de setembre de 1925). Aquell any 1925, des del 3 de febrer fins al 30 de juny, Joaquim Xirau va gaudir d'una beca de la Universitat de Barcelona i el Ministeri d'Instrucció Pública per fer estudis a França (París), Bèlgica (Brusel·les, Lovaina i Gant) i Suïssa (Ginebra). Del pas de Joaquim Xirau per la seu de l'Institut Rousseau i de la Maison des Petits en donen testimoni les signatures estampades al *Livre d'Or* d'ambdues institucions (AIJRR; Fonds général). De l'estada a Ginebra també n'hi ha constància en la carta que Xirau adreça a Cossío des d'aquesta ciutat (Llopart, 2002).

(35) Sobre l'origen de l'expressió i el concepte «escola activa» associat al pensament de Ferrière, ens remetem al treball de Hameline *et al.*, 1995.

(36) Per a l'anàlisi del pensament de Ferrière ens remetem al nostre estudi introductori de l'edició catalana de *L'autonomia dels escolars* (Vic, Eumo, 1997, pp. xxv-lviii) i, sobretot, als extensos i excel·lents treballs de Daniel Hameline que ha estat, fins a la seva jubilació, professor d'Història de les Idees Pedagògiques a la Universitat de Ginebra i és, sens dubte, el millor especialista sobre Ferrière. A més dels treballs que ja hem citat al llarg de l'article, hi afegim: Hameline, D. (2005) «Relater sa pratique? Les tentations d'Adolphe Ferrière (1879-1960): entre compte rendu d'évaluation et libelle de propagande», *Revue Française de Pédagogie*, 153, pp. 67-80; Hameline, D. (2004) «Adolphe Ferrière», prefaci a Ferrière, A. *L'école active*. París, Fabert, pp. 7-29; Hameline, D. (1995) «L'anonyme et le patronyme. Portraits et figures de l'Éducation Nouvelle», a Hameline, D.; Helmchen, J.; Oelkers, J. *L'Éducation Nouvelle et les enjeux de son histoire. Actes du colloque international des Archives Institut Jean-Jacques Rousseau*. Berna, Peter Lang, pp. 131-160; Hameline, D. (1995) «Adolphe Ferrière», a Houssaye, J. [dir.] *Quinze pédagoges. La seva influència, avui*. Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya, Proa, pp. 185-199; Hameline, D. [dir.] (1982) *Autour d'Adolphe Ferrière et de l'Éducation Nouvelle*. Ginebra, Université de Genève, Cahiers de la Section des Sciences de l'éducation, 25.

amb ell, i dels més coneguts investigadors de psicologia experimental per reforçar les pròpies idees i per situar la seva psicologia en un marc comú i universal de desenvolupament i progrés científic. Ferrière pensa i defensa que la psicologia genètica i la ciència en general no són més que un instrument per assolir una més gran finalitat: la millora i el progrés espiritual de l'home i de la humanitat. Per això, les conclusions de l'assaig apunten aquestes idees i aborden una altra qüestió que serà molt present en la conferència sobre la psicologia de l'adolescència: el problema religiós.

L'espiritualisme de Ferrière el mena a plantejar-se les finalitats vitals i l'ascensió envers la transcendència a través de l'harmonia entre el jo i l'univers espiritual. La realització pràctica d'aquest ideal (la «bona nova» evangèlica) conflueix amb la «nova era» pedagògica. Per això, el compromís religiós i moral més coherent serà aquell que cercarà «el servei de Déu en l'infant». En aquest punt Ferrière entronca plenament amb la tradició pedagògica protestant tan arrelada també en «l'esprit de Genève» i manifesta el moll de l'ós de les preocupacions que l'assetjaven en aquells anys. És ben significatiu que a les darreres pàgines de l'assaig es dediqui a apuntalar l'essència dels principis de la nova educació aprovats a Calais l'any 1921 destacant-ne el caràcter dinàmic, demostrant la coherència amb els postulats de la psicologia genètica i vinculant-los amb la dimensió filosòfica, religiosa, espiritual i, al capdavant, moral de l'educació. Ell sabia prou bé que els nous temps, que ja hem comentat anteriorment, sotraguejaven l'essència d'aquests principis i per això cercava la manera de fonamentar-los per defensar-los.

Si en aquest assaig Ferrière va començar parlant de psicologia genètica per acabar parlant de la nova educació, a la conferència del Seminari de Pedagogia proposa un recorregut semblant: començar explicant la psicologia de l'adolescència a partir dels estudis de psicologia experimental i dels postulats de la psicologia genètica i, en una segona part, endinsar-se en l'educació de l'adolescència i proposar una renovació de l'ensenyament secundari basant-se en els principis de l'escola activa.

No es pot negar el caràcter sistemàtic i didàctic de l'esquema de Ferrière ni tampoc la capacitat de síntesi i d'integració en un mateix discurs de les pròpies idees amb les d'altres. La reconstrucció i lectura del text sobre la psicologia de l'adolescència són un recorregut pels punts claus amb una visió integradora des d'una doble perspectiva: els estudis i investigacions dels psicòlegs més rellevants i les idees de fons i els llocs comuns del pensament de Ferrière. La part pràctica és una crida per continuar avançant en la renovació pedagògica partint del respecte a la individualitat i llibertat de l'adolescent. No hi ha novetats ni tan sols en plantejar els camins de l'educació activa de l'adolescència perquè el règim d'autonomia i els centres d'interès eren fórmules que havia postulat al llarg de tota la seva obra. Però ningú no pot negar que existeix un enorme convenciment en què el destí de la humanitat depèn de l'educació i en què el camí és l'escola activa. És el mateix camí que han emprat les escoles que ell coneix i que, com sempre, vol donar a conèixer. Ferrière, fidel a la filiació moral envers Pestalozzi (la teoria i la pràctica) i Lietz (el camí iniciàtic), sempre és Ferrière.

A l'inici de l'article ja hem anunciat que les millors conclusions serien les pròpies idees de Ferrière plasmades en el text de la conferència, reproduït en aquest mateix número de *Temps d'Educació* (vegeu secció «Documents»). Llegir Ferrière sempre és suggerent perquè eixampla els àmbits de reflexió i recerca, obliga a endinsar-se en els referents que utilitza, exigeix entendre el context social i la personalitat individual, motiva a llegir les seves nombroses lectures, i obre nous interrogants i horitzons

d'interpretació. Ho van fer els mestres i renovadors de la pedagogia, Freinet (un dels més fidels) entre ells, durant el primer terç del segle xx. Ho van fer, amb l'objectiu d'apropar-se de forma crítica a la nova educació, pedagogs i filòsofs d'ideologia i orientació ben diversa a la meitat del segle³⁷. Ho han fet i encara ho fan investigadors i historiadors de l'educació com Daniel Hameline. Amb el pretext de la conferència impartida al Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, l'any 1930, també ho podem fer nosaltres.

Referències

- Brehony, Kewin J. (2004) «A New Education for a New Era: The Contribution of the Conferences of the New Education Fellowship to the Disciplinary Field of Education 1921-1938». *Paedagogica Historica*, 40 (5-6), pp. 733-755.
- Chumillas, J. (2007) *Traducció i edició a Catalunya durant la primera dictadura del segle XX (1923-1930)*. Universitat de Vic, 2007. Disponible a: www.recercat.net (Treball de recerca de Doctorat).
- Comas, F. (2007) *Els viatges pedagògics i la renovació educativa. Les relacions de la JAE amb les Balears*. Palma, Edicions Documenta Balear.
- Coquoz, J. (1998) *De l'«Éducation Nouvelle» à l'Éducation Spécialisée. Un exemple suisse, le Home "Chez nous" 1919-1989*. Lausana, LEP-Éditions des Sentiers.
- (2000) «Un modèle suisse "d'École active" durant l'entre-deux guerres: images et mirages». *Paedagogica Historica*, 36 (1), pp. 369-388.
- De Traz, R. (1929) *L'esprit de Genève*. París, Grasset.
- Del Pozo Andrés, M., (2003) «La Escuela Nueva en España: crónica y semblanza de un mito». *Historia de la Educación*, 22-23 (2003-2004), pp. 317-346.
- Ferrière, A. (1914) «Une école nouvelle à Barcelone», *Minerva* (Ostende, Bèlgica), gener de 1914, pp. 32-33.
- (1930) *L'avenir de la Psychologie génétique et l'Éducation*. Ginebra, Société Générale d'Imprimerie.
- (1931) *L'Amerique latine adopte l'École active*. París/Neuchâtel, Delachaux et Niestlé [traducció al castellà: *La escuela activa en América latina*. Madrid, Bruno del Amo editor, 1936].
- (1932) *La educación nueva en Chile (1928-1930)*. Madrid, Bruno del Amo editor.
- (1933) «Un foyer: "Chez Nous"». *Pour l'Ère Nouvelle*, 86, pp. 76-79.
- (1936) *La escuela activa en América latina*. Madrid, Bruno del Amo editor.
- Galí, A. (1983a) *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900 a 1936. Llibre IX (Ensenyament universitari)*. Barcelona, Fundació A. Galí.
- (1983b) *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900 a 1936. Llibre VIII (Institucions d'ensenyament per a la dona)*. Barcelona, Fundació A. Galí.

---

(37) Considerem interessant, perquè ofereix una perspectiva diferent, l'aportació crítica d'Alexandre Renard (1906-1983) reeditada recentment. Renard, arquebisbe de Lió i cardenal primat de França, va esmerçar esforços per a la renovació pedagògica de l'ensenyament catòlic i es va doctorar en Lletres a la Universitat de Lille amb la tesi *La pédagogie et la philosophie de l'école nouvelle d'après l'oeuvre d'Adolphe Ferrière* publicada l'any 1941. La reedició actual de l'obra està feta a Éditions Don Bosco (París, 2008).

- Gerber, R. (1989) *Vie et Oeuvre d'Adolphe Ferrière, 1879-1960*. Ginebra, Archives de l'Institut J.J. Rousseau (treball no publicat).
- Hameline, D. (1993) «Adolphe Ferrière (1879-1960)». *Perspectives*, París, UNESCO, XXIII (1-2), pp. 395-423.
- (2002) «Le cosmopolitisme de l'Éducation Nouvelle à l'épreuve des nationalismes dans l'Entre-deux-guerres», a Hameline, D. *L'Éducation dans le miroir du temps*. Lausanne, Éditions des Sentiers; pp. 157-201.
- Hameline, D.; Jornod, A.; Belkaïd, M. (1995) *L'école active. Textes fondateurs*. París, Presses Universitaires de France.
- Llopart, P. (2002) «De Joaquim Xirau a M.B. Cossío: dotze cartes i una targeta postal», *Temps d'Educació*, 27, pp. 419-439.
- Lombardo-Radice, G. (1930) «Adolfo Ferrière y la escuela activa». *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, 54, pp. 293-296.
- Perregaux, Ch.; Rieben, L.; Magnin, Ch. [dir.] (1996) *La Maison des Petits hier et aujourd'hui. "Une école où les enfants veulent ce qu'ils font"*. Lausana, LEP, Éditions des Sentiers.
- Peyronie, H. (2002) «1922-2002. Pour l'Ère Nouvelle et l'Éducation nouvelle, 80 ans après». *Les Sciences de l'Éducation - Pour l'Ère Nouvelle*, 35 (4).
- Pomés, J. (2006) «Diálogo Oriente-Occidente en la España de finales del siglo XIX. El primer teosofismo español (1888-1906): un movimiento religioso heterodoxo bien integrado en los movimientos sociales de su época». *Revista HMiC*, IV, pp. 55-74. Disponible a: <http://seneca.uab.es/hmic>
- Ruffieux, R. (1974) *La Suisse de l'entre-deux-guerres*. Lausanne, Payot.
- Solà de Sellarés, M. (1987a) *Irradiación de una biografía: María Solà de Sellarés*. Mèxic, Costa-Amic editores.
- (1987b) *Vers la nova educació: la integritat de l'infant*. Mèxic, Costa-Amic editors.
- Stroot-Kiraly, E. (1982) *Recensement bibliographique des articles de periodiques écrits par Adolphe Ferrière entre 1904 et 1960*. Ginebra, École de Bibliothécaires de Genève, AIJIR, Fonds général.
- Tusquets, J. (1927) *El Teosofisme*. Barcelona, Llibreria Catalònia.
- Vidal, F. (1988) «L'Institut Rousseau au temps des passions». *Éducation et Recherche*, X (1), pp. 60-78.
- (1997) «L'Éducation nouvelle et l'esprit de Genève. Une utopie politico-pédagogique des années 1920». *Equinoxe. Revue de Sciences Humaines*, 17, pp. 81-98.

Entre Europa y América Latina: Adolphe Ferrière y la Escuela Nueva en Barcelona

Resumen: El año 1930, Adolphe Ferrière viajó durante ocho meses por diferentes países de América Latina, Portugal y España. En el marco del viaje hizo una breve estancia de pocos días en Barcelona, donde fue acogido por reconocidos personajes de la pedagogía catalana y desplegó una intensa actividad pública y privada de visitas, entrevistas, conferencias y excursiones. En el programa de actividades se incluye la conferencia de inauguración del Seminario de Pedagogía de la Universidad de Barcelona. En este artículo se analizan los objetivos, las motivaciones y los resultados del viaje en el contexto de la pedagogía ginebrina del periodo de entreguerras y en el marco de la trayectoria vital y el pensamiento de Ferrière. A partir de las notas manuscritas de su *Petit Journal* podemos reseguir la actividad de Ferrière en Barcelona, recoger sus impresiones, conocer las personas con quién se relacionó y, en definitiva, adentrarnos en el movimiento de la Escuela Nueva en Barcelona. El análisis de las ideas desarrolladas en las conferencias es un buen pretexto para revisar algunos conceptos clave del pensamiento educativo de Ferrière. En texto aparte se ha reconstruido el texto de la conferencia «La psicología de la adolescencia» que sirvió para inaugurar el mencionado Seminario de Pedagogía, que dirigía Joaquim Xirau.

Palabras clave: historia de la pedagogía, Escuela Nueva, pedagogía activa, Ferrière, psicología de la adolescencia

Entre l'Europe et l'Amérique latine : Adolphe Ferrière et l'École Nouvelle à Barcelone

Résumé : En 1930, Adolphe Ferrière a voyagé pendant huit mois dans différents pays d'Amérique latine, au Portugal et en Espagne. Dans le voyage, il a effectué un bref séjour de quelques jours seulement à Barcelone, où il a été accueilli par des personnages reconnus de la pédagogie catalane. Il en a profité pour déployer une intense activité publique et privée de visites, d'entrevues, de conférences et d'excursions. Dans le programme d'activités, on compte la conférence d'inauguration du séminaire de pédagogie de l'Université de Barcelone. Dans cet article, on analyse les objectifs, les motivations ainsi que les résultats du voyage dans le contexte de la pédagogie genevoise de la période de l'entre-deux-guerres et dans le cadre de la trajectoire vitale et de la pensée de Ferrière. À partir des notes manuscrites du *Petit Journal*, on peut suivre l'activité du grand pédagogue suisse à Barcelone, saisir ses impressions, découvrir les personnes avec qui il a été en rapport et, en définitive, s'enfoncer dans le mouvement de l'École nouvelle à Barcelone. L'analyse des idées développées dans les conférences est un bon prétexte pour réviser certains concepts-clés de la pensée éducative de Ferrière. Dans un texte à part, on a reconstruit le texte de la conférence *La psychologie de l'adolescence* qui a servi pour inaugurer le fameux séminaire de pédagogie, que dirigeait Joaquim Xirau.

Mots-clés : histoire de la pédagogie, École Nouvelle, pédagogie active, Ferrière, psychologie de l'adolescence

Between Europe and South America: Adolphe Ferrière and the New School in Barcelona

Abstract: In 1930, Adolphe Ferrière spent eight months travelling around South America, Portugal and Spain. At one point, he stopped over for a few days in Barcelona, where he received the welcome of well-known figures in Catalan education and engaged in an intensive series of public and private visits, interviews, lectures and excursions, including a lecture to open the Teaching Seminary of the University of Barcelona. This article provides an analysis of the objectives, motivations and results of Ferrière's trip in the context of Geneva-based educational thinking in the interwar period as well as the career and thought of Ferrière himself. Using the manuscript notes of his *Petit Journal*, we follow his activities in Barcelona, noting his impressions, and gaining an in-depth look at the new school movement in Barcelona. An analysis of the ideas developed in the lectures serves as a useful pretext for reviewing some of the key concepts in Ferrière's educational thinking. A separate text has been reconstructed from the lecture *The Psychology of Adolescence*, the opening lecture for the Teaching Seminary, which was headed by Joaquim Xirau.

Key words: history of education, New School, active education, Ferrière, adolescent psychology